

Zeitschrift: Beiträge zur vaterländischen Geschichte
Herausgeber: Historische und Antiquarische Gesellschaft zu Basel
Band: 14=4 (1896)

Artikel: Franz Hotmann, ein französischer Gelehrter, Staatsmann und Publicist des XVI. Jahrhunderts
Autor: Ehinger, L.
Kapitel: II
Autor: [s.n.]
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-111154>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 30.12.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

desideratur: sed si C. V. intelligeret quanti terrores armatorum hominum dies atque noctes illi objecti sint, non miraretur, illum aliquod de jure suo temporis causa cecidisse. — Brevi tamen meliora sperantur et ipse fortasse C. V^{ae} renuntiabo, quam dolose pontifex R. egerit cum illo Hispano quem Navarrus ad illum importunitate quorundam victus ablegarat et quam invito atq. ignorante ipso oratio illa habita sit, quæ jam ab ipsis adversariis per universum orbem disseminatur. — Scit C. V. linum fumans extinguendum non esse et talem principem tam nobili natura, et tam comi et facili ingenio favore potius aliquo prosequendum quam omnino abjiciendum esse. — Quare peto a C. V^a, ut rationem aliquam illius adjuvandi ineat et confirmandi contra tantos hostium conatus quibus sine dubio se diabolus adjungit, quanquam spero Deum simplicitatis amatorem illius *αφελτίας* et modesta benevolentia sua complexurum.

II.

Aufschub von Hotmann's Reise zum König von Navarra. — Seine Gesandtschaft an den sächsischen Hof. — Dessen strenger Lutheranismus. — Keine Hoffnung einer Einigung der evangelischen Confessionen. — Allgemeiner Stand der Sache. — Wachsende Ausbreitung des evangelischen Bekenntnisses.

F. Hotm./Landgr. Phil.

Strassburg 1561. Juli 12.

Illustriss^e princeps, clement^e domine.

Nunquam existimassem, cum a celsitudine vestra discessi, fore, ut tamdiu famulum vestrum retinerem. — Sed præter itineris longitudinem diuturna Illustrissⁱ Electoris Augusti absentia moram reditioni meæ non parvam attulit. — Itaque peto ab ill^{ma} celsitudine vestra majorem in modum,

ut hanc mihi culpam condonet, et sibi persuadeat, me quamdiu vivam fore memorem tantæ humanitatis, clementiæ et . . . . nitatis qua celsitudo v. me complexa est, diligentissime præterea scripturum Ecclesiis nostris, ut pro suo officio Deum Opt. Max^m pro Illustr. C. V^{ae} incolumitate precentur.

Quantum autem ad Illustriss^m principum Ducum Saxoniae responsum attinet, lubentiss^o quidem animo in legationem consenserunt; ita tamen, ut in responso suo ad Regem Navarrae scripto Zwinglianismi errorem nominatim damnarint, eumque rogarint, ut sibi ab illo caveret. — At cum Rex Navarrae et alii nihil de illa controversia audierint, judicabam fore satius, si illum a missa et pompa idolatrica cui nuper Luteciae interfuit revocarent et non (ut est in Latinorum proverbio) cum capiti mederi debeamus rediviam curaremus.

Illustriss^s autem Elector Augustus benignissime in legationem consensit: non quam plane promitteret se in Galliam missurum; sed ad eum locum, quem El. Palatinus designaret, ubi legati principum convenirent et communi consilio de capitibus legationis deliberarent. — Nominatim autem ascripsit, se a Navarrae Rege petere, ut Augustanae confessionis formulam reciperet; quod propter Missae laudationem, quæ nominatim amplissimis verbis in extremo illius confessionis comprobatur, numquam ab Ecclesiis nostris impetrabitur. — Itaque, quid de Legatione statui debeat, valde incertus sum. — Satius enim esset nullam mitti quam eam mitti quæ dissensiones et controversias quæ in istis regionibus sunt, maximo cum scandalo patefaciat. — Ego in Galliam recta excurreram, nisi literas a nostris hic offendissem quæ me aliquantisper hic expectare jubebant. Itaque profectionem meam ad dies aliquot distuli.

Interea quod de Gallia audivi, fere est hujusmodi: Numerus fidelium incredibiliter auctus est: neque ulla est ora in universo Galliae regno ubi non et pastores et ecclesiae Evangelicae locum habeant — in Normannia, Aquitania,

Gasconia, nonnullis locis aperte, palam, publice etiam in ipsis templis. — Aureliis etiam et Pictariis et Andibus atria in ædibus ita referta, ut ad plateæ publicæ extremum exundent. — Alternis diebus conciones habentur tanta frequentia, ut hominum V aut VI millia intersint. — In aula Condensis princeps, Longovillius princeps, et Amirallius suos concionatores habent. — Regina mater aperte dixit, se videre, nulla ratione cursum hujus religionis impediri posse — itaque mature deliberandum, quomodo quam placidissime res parari possit. — Connestablius tamen et Guisiani et alii cum quoad possunt adversentur, vident se neque hilum quidem proficere.

Condensis princeps absolutus est a parlamenti parisiensis principibus et proceribus regni omnibus præsentibus. — Eo die Rex convivio multos excepit: cum Cardinalis Lotaringicus data opera collocutus esset proxime Condensem, Condensis ne aspectu quidem illum est dignatus, quod a multis observatum et laudi datum est. Ducissa Ferrariæ etiam suum in aula concionatorem Italicum habet, quo multi conveniunt, nondum autem ipsius filia propter mariti interdictum atrocissimum ausa est, nisi admodum clanculum, interesse. — Metis alternis diebus conciones habentur, ubi amplius tria millia hominum intersunt. Viellevillius promisit, se daturum operam, ut intra dies paucos templum habeant. Ibi certe maxima est libertas. — Itaque Metenses qui hic apud nos erant, eo fere omnes emigrarunt. — Lutetiæ conciones non nisi clanculum habentur cum tamen piorum numerus sit incredibilis — nam et parlamentum adversatur et plebs furore et insania fertur in nostros sic, ut quodam loco celeberrimo Idolum statuerit, ut qui illuc coperto capite et Idolo insalutato prætereunt a sicariis data opera ibi in præsidio collocatis lapidentur.

Sabaudia dux coactus est cum Vallangronijs pacem facere et ijs religionis libertatem permittere. Is Regem Hispaniæ heredem suum instituit. Itaque Dux de Nemours agnatus ipsius, ad illum placandum et reconciliandum profectus

est, quanquam etiam hoc fuit causa quod condemnatus est a parlamento parisiensi et jussus uxorem suam secum habere, qua de causa rixa inter illum et regiam matrem exorta est; itaque insciis creditoribus suis quos multos et miseros reliquit, clam ex Gallia cum exigua pecunia profugit. — Sabandi uxor misere, impudice, contumeliose a marito tractata divortium flagitat, probavit, illum multis locis scorta certa alere, quæ ab eunichis more turcico asserventur. — Luteciam nuper quatuor capitanei avvocati sunt insciis concionatoribus. — Consilium captum erat a novitijs evangelicis (qui Evangelium Petri et Malchi vulgo dictitantur potius sequi quam Mathei aut Marci) ut Idolum illud paniceum quod in pompa gestandum erat, in omnibus parochijs deturbarent: Numerus fuit tam magnus, ut decem hominum millia superaret, majorem enim nolo dicere, sed omnia audivi et capitaneorum nomina mihi notissima sunt. — Statuerant quatuor locis Luteciam occupare et vim vi repellere, seque in libertatem vindicare. Concionatores certiores facti denuntiarunt illis se, nisi desisterent, iudicium ejus rei facturos. — Cum illi revocari ab instituto non possent, adhibitus est Cardinalis Castillionius qui Regiam matrem exoraret, ut Regem eo adduceret et Regem Navarrae, qui pro imperio tumultum impedirent. Itaque Marschaleus Mommorantius, Connestablii filius, insulae francicae praefectus turmam equitum cataphractorum per urbem circumduxit ad illos territandos. — Ita tamen ut saepe pompam disturbaret et ab ipsis phaphis animadverterentur multa quæ dissimulare coacti sunt.

Cætera perotium Celsitudini vestrae perscribam. — Interea Deum orabo, ut Illustrissimam Clementiam vestram Spiritu suo sancto conservet. Argentorati XII. Juli 1561.

Illustræ Celsitudinis vestrae

Studiosissimus

Hotomannus Dr